

Ouders over de buitenschoolse opvang

Meer dan een noodzakelijke oplossing

Leen DOM en Dietlinde WILLOCKX

Het Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School van de Karel de Grote Hogeschool onderzocht hoe organisaties voor buitenschoolse opvang de contacten met ouders kunnen versterken. Het eerste onderzoeksjaar zorgde voor een breed zicht op ouderbetrokkenheid in de buitenschoolse opvang: welke vormen ouderbetrokkenheid aanneemt en hoe ouders, begeleiders en coördinatoren hun contacten ervaren. Tijdens het tweede onderzoeksjaar gingen twee onderzoekers, een pedagogisch ondersteuner en twee teams van buitenschoolse opvang samen op zoek naar manieren om de contacten met ouders te versterken. Dat alles resulteerde in materiaal - filmpjes met reflectievragen en een methodiekenmap – dat de buitenschoolse opvang kan gebruiken om te werken aan ouderbetrokkenheid. Dit artikel gaat in op de kijk van ouders op de buitenschoolse opvang. Wat vinden ouders belangrijk? Waar hebben ouders nood aan? En hoe kan de buitenschoolse opvang inspelen op die noden van ouders?

Waarom ouderbetrokkenheid in de buitenschoolse opvang?

In 2012 ging in Vlaanderen 71% van de kinderen tussen 2,5 en 5 jaar en 63% van de kinderen tussen 6 en 11 jaar geregeld naar een vorm van buitenschoolse opvang, voor of na school en/of in de vakanties. Dat is een forse **stijging**. In 2000 was dat respectievelijk 49% en 29% (Lenaers, 2013: 28). De toenemende aandacht voor de **sociale functie** van kinderopvang versterkt het belang van ouderbetrokkenheid in de buitenschoolse opvang. Kinderopvang maakt het immers niet alleen mogelijk dat ouders werken en kinderen in een pedagogisch stimulerende omgeving verblijven, ze vergroot de kansen voor ouders om de opvoeding met anderen te delen (Staten Generaal Werkgroep 2, 2014: 5). Om het **welbevinden** van kinderen te bevorderen, zorgt een opvang best voor een goede band met de ouders en een grote ouderbetrokkenheid (zie o.a. Van Keulen, 2006; Dom, 2006; Ligtermoet & Zwetsloot, 2000). Daarbij komt dat kinderopvang de uitsluiting van kansengroepen kan tegengaan en hun integratie kan bevorderen (Ecce Ama, 2009). Momenteel groeit 12% van de kinderen in Vlaanderen op in kansarmoede en spreekt bijna 27% van de kinderen thuis geen Nederlands (Kind & Gezin, 2015) en die aantallen stijgen nog. Bovendien doen de ouders van die kinderen steeds vaker een beroep op buitenschoolse opvang, waardoor organisaties hun sociale functie willen uitbouwen. Om die te verwezenlijken zorgt de opvang ervoor dat kansengroepen zich welkom voelen en dat de opvang een ondersteuning van het gezin kan betekenen. Idealiter vormen voorzieningen een ontmoetingsplaats voor alle ouders, met respect voor diversiteit tussen ouders en tussen kinderen (Roelandt, 2006: 8). Een laagdrempelige communicatie met ouders en werken aan ouderbetrokkenheid zijn daarbij belangrijke stappen.

Is buitenschoolse opvang een noodzakelijk kwaad?

De 143 antwoorden op de survey die we afnamen bij organisaties van buitenschoolse opvang bevestigen het **belang** dat coördinatoren hechten aan ouderbetrokkenheid. Meer dan 90% vindt ouderbetrokkenheid belangrijk tot zeer belangrijk. De organisaties geven op diverse manieren vorm aan ouderbetrokkenheid. Kennismakingsgesprekken, rondleidingen met mogelijkheid voor de kinderen om te wennen, breng- en haalgesprekken, individuele gesprekken over financiële kwesties, zorgen of tevredenheid, ouders die komen helpen in de opvang, activiteiten voor ouders en een ouderraad komen het vaakst voor. Heel wat organisaties geven aan dat ze de komende jaren plannen hebben om ouders nog meer te betrekken. Deze plannen gaan over bv. nieuwsbrieven, websites en facebookpagina's om ouders te informeren, info-avonden, activiteiten en feesten voor ouders, werkgroepen en het meer betrekken van kwetsbare en anderstalige ouders, oudervergaderingen....

We vroegen de organisaties ook waarvan ze dromen. Hierop kregen we uiteenlopende antwoorden, die wel allemaal een belangrijke plaats geven aan de sociale functie. Enkele voorbeelden:

“We zouden het fijn vinden als we ouders steeds een kop koffie zouden kunnen aanbieden zodat het contact makkelijker verloopt en ouders in een ontspannen sfeer met elkaar en met de begeleidsters over bepaalde aspecten van de opvoeding zouden kunnen praten. Zo maak je het laagdrempelig en dit zeker voor de ouders die geen uitgebreid netwerk hebben.” (coördinator)

“Dat de opvang niet enkel een plaats is waar ouders hun kin-

deren kunnen afzetten en ophalen, maar dat het ook een vertrouwde omgeving wordt waar ze zelf graag ook langskomen.” (coördinator)

Ook in gesprekken met coördinatoren en begeleiders kwam een sterke bereidheid naar voren om ouders te betrekken. Anderzijds geven organisaties aan dat ze ouderbetrokkenheid een moeilijk thema vinden en dat ze **drempels** ondervinden. Ouders hebben geen tijd, geen nood aan en geen interesse in de buitenschoolse opvang, ze vinden de school veel belangrijker en zien de opvang als een ‘noodzakelijk kwaad’. Begeleiders voelen zich vaak weinig gewaardeerd door ouders:

“Want dat geeft zo de stempel van ‘je moet naar de buitenschoolse’ en ik hoor dat soms ook ouders zeggen. En dan breekt mijn hart. Mannekes, dat is geen straf hé. Dat is hier vrije tijd. De kinderen krijgen hier een enorm aanbod. Ik vind die naam zou toch wel wat meer eer mogen krijgen.” (coördinator)

We laten de ouders aan het woord

We trokken over heel Vlaanderen (Hasselt, Mol, Herenthout, Brugge, Brussel, Gent, Oevel, Boom) om ouders te bevragen over wat zij denken over buitenschoolse opvang. We namen 17 interviews af van 12 vrouwen en 5 mannen en daarnaast spraken we tijdens ons actie-onderzoek op een meer informele manier met heel wat ouders uit de twee proeftuinen.

Uit deze gesprekken komt naar voren dat ouders de buitenschoolse opvang wél **belangrijk** vinden.

“Ik vind dat heel belangrijk. Dat is bijna even belangrijk als school. Hier leert ze al haar vaardigheden. Hier legt ze haar basis.” (papa)

Ouders geven aan dat hun kinderen sociale vaardigheden leren in de buitenschoolse opvang.

“Neemt het IBO een belangrijke plaats in in het leven van je kind?” “Ja omdat ... hij spendeert hier toch wel een aantal uren. En dat maakt deel uit van de opvoeding. En een deel van zijn sociale contacten, die krijgt hij eigenlijk hier mee. Thuis is hij enig kind. Heeft hij minder sociale contacten.” (papa)

Een aantal ouders die we spraken, gaven aan dat ze bewust kiezen voor buitenschoolse opvang en niet voor informele opvang bij de grootouders. Deze mama verwoordt mooi waarom zij vindt dat de buitenschoolse opvang belangrijk is in het leven van haar kinderen:

“Ja ik denk het wel want dat is een moment dat je eigenlijk na acht uur, les, les, les - op een spelende manier maar toch - maar als je daar komt, kom je toch even tot rust. Of je energie moet opgeladen worden of je moet dat kunnen lossen ofzo. En ik denk dat dat een moment is dat je toch fijn moet doormaken totdat mama of papa komt.” (mama)

De buitenschoolse opvang is een plek waar kinderen na school ‘thuiskomen’, waar ze een tas soep krijgen of een stuk fruit en hun verhaal kunnen doen bij de begeleiders.

Tegelijkertijd geven ouders aan dat ze **nog niet vaak hebben nagedacht over de buitenschoolse opvang**. ‘Daar heb ik nog nooit bij stilgestaan’. ‘Jij bent de eerste die dat vraagt’, vertelden heel wat ouders.

Wat vinden ouders belangrijk in de buitenschoolse opvang?

Het kind staat centraal

Het is niet verwonderlijk dat het **welbevinden van het kind** op de eerste plaats komt.

“Dat is leuk meegenomen [aandacht voor ouders] maar het belangrijkste is dat de kinderen zich daar amuseren. Voor ons is dat maar even ophalen. Nu de vriendelijkheid moet er allemaal zijn. Maar zo echt het gevoel hebben van ‘ge zijt hier op uw gemak’. Dat hoeft voor ouders niet per se. Als de kinderen zich maar goed voelen”. (mama)

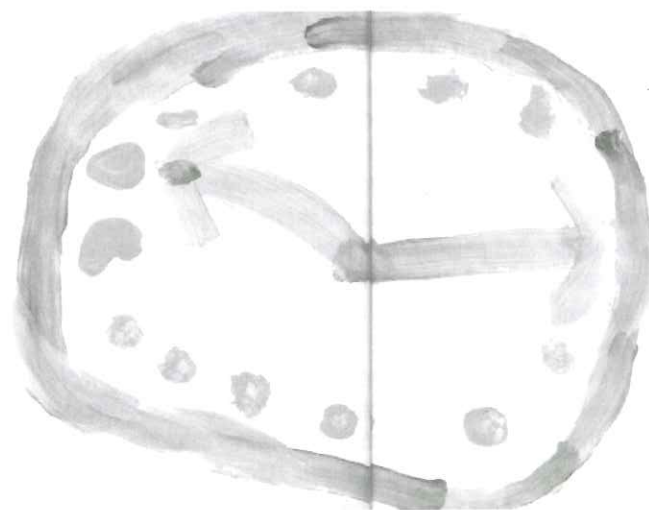
“Omdat hij hier graag komt. Hij is eigenlijk de factor die groen of rood licht geeft.” (papa)

Ouders geven aan dat als ze zouden merken dat hun kind zich niet goed voelt in de opvang, ze een andere oplossing zouden zoeken.

Ouders vinden het belangrijk dat ze merken dat er voor hun kinderen **goed gezorgd** wordt, dat hun kinderen liefde krijgen, dat hun kinderen veilig zijn en ze de kinderen ‘met een gerust hart’ kunnen achterlaten.

“Hij was overlaats ziek. Ik kwam toe en ze hadden hem op een bedje gelegd. Ik kijk echt naar details. Ze hadden er een beer bij gelegd, een deken, een kussen. Dat zijn kleine dingen. Zoals die beer.” (mama)

“Het gevoel dat uw kinderen goed zitten. Ik heb ook het gevoel dat alle begeleiders, zelfs die begeleidster die wat rigide is, dat die de kinderen heel graag zien. En dat is voor mij heel belangrijk”. (mama)

“Een klok omdat ik wil dat mama en papa mij later komen halen en ik dan langer kan blijven.”

Ouders appreciëren het dat begeleiders laten merken dat ze hun kinderen echt gezien hebben, dat ze **hun kinderen kennen**.

“Een tijdje geleden was de poes van mijn zus, de tante, overleden en Martha had het daar heel moeilijk mee. Bert [begeleider] zei toen tegen mij dat hij ze even apart had genomen omdat hij had gezien dat ze zo’n moeilijke dag had gehad. Dat ze zo laten zien dat ze dat weten, dat ze mijn kind kennen”. (mama)

Ouders verwachten een gelijkaardige pedagogische aanpak

Naast de aandacht voor de kinderen vinden ouders het belangrijk dat ze hun eigen pedagogische aanpak min of meer herkennen in de aanpak van de buitenschoolse opvang.

“Maar hier worden ze apart genomen en bespreken ze het probleem. Op school is dat in een hoek en weer spelen. Maar hier nemen ze echt de kindjes apart. Dat vind ik er ook wel goed aan.” (mama)

“Zij hebben hun eigen regels. Met de tijd heb ik gezien dat ze dezelfde manieren hanteren zoals ik ze hanteer. Een vies woord dat is bijvoorbeeld niet toegestaan. Dat is fijn want je weet: er wordt op mijn kind gelet maar ook geholpen met die op te vreden.” (mama)

(Buiten) spelen is altijd goed

Ten slotte hechten ouders veel belang aan het speelaanbod. Ouders appreciëren het dat kinderen kunnen buiten spelen, dat begeleiders meespelen met de kinderen en in de vakanties of op woensdagnamiddag activiteiten of uitstappen aanbieden.

“Maar ze hebben hier veel ja... een moestuintje. Ze hebben hier echt alles. Als het regent hebben ze hier ook van alles te doen. Ze hebben heel veel uitstappen. (...) Hij kan hier veel lopen en 's avonds is hij pompaf. Dus ik hoef ze maar eten te geven, in bed te steken en hun te vragen hoe de dag geweest is. Dus dat is opgelost en in de vakanties ook hé. Er is van alles te doen. Je kunt niet beter wensen eigenlijk hé.” (mama)

De aandacht voor ouders is een aangenaam pluspunt

De meeste ouders vinden het niet nodig dat ze zelf betrokken worden bij de buitenschoolse opvang. Ze geven wel aan dat ze het fijn vinden dat de mogelijkheid er is om eens te blijven hangen voor een babbel of een kopje koffie.

“Ja, het is zo eens gebeurd dat er een dag op het werk iets voorgevallen is. En dan kom je ook met je verhaal hier. (...) Nee ik vind dat niet belangrijk. Ik verwacht ook niet dat dat moet. Maar het is wel aangenaam. Dat als je het eens nodig hebt. Dat het kan.” (mama)

“Geven ze je hier het gevoel dat je als ouder welkom bent?” “Ja zeker.” “En hoe doen ze dat?” “Door het tegenovergestelde niet te doen hé. Tuurlijk. Ja want wij hebben al een paar keer als we hier kwamen... je bent zo gemakkelijk meegesleept door je dagelijkse taakjes en dingen en dan moet je vlug die klein gaan halen. Dan sta je ineens stil bij het feit dat het mogelijk is om hier even te blijven zitten. Een tas koffie of een glas water, wat ze al een paar keer hebben voorgesteld, en dan ben ik daar ook

op in gegaan. Ah ja oké. We hebben tijd.” (papa)

En ook praktische hulp om bijvoorbeeld in te schrijven voor opvang tijdens de vakantie is welkom.

“Ja, ik had het overlaats een beetje moeilijk met mijn iPhone voor de planning van de grote vakantie. Ik kwam toe en ik vroeg om me daarbij te helpen. Ze trokken me naar de computer, direct, baf, in orde.” (mama)

Kwetsbare moeders ervaren steun in de buitenschoolse opvang

We spraken ook met een aantal maatschappelijk kwetsbare moeders. Deze moeders gaven aan dat de buitenschoolse opvang niet alleen hun kinderen maar ook hunzelf het leven aangenamer heeft gemaakt.

Voor deze alleenstaande mama van drie jonge kinderen met extra zorgnoden maakte de buitenschoolse opvang het verschil:

“Voor mij is het een steun en een verlossing dat ze zo even naar hier kunnen komen. De mensen hier kunnen mijn kinderen echt beter bezighouden dan ik. Ik doe ook wel een keer dingen. Maar in mijn situatie, als ik alleen ben en ik moet gaan zwemmen met drie kindjes. Dat gaat al niet. Ik heb altijd iemand nodig. (...) ‘Heb je het gevoel dat ze je hier als ouder, als moeder ondersteunen?’ ‘Ja. Al zijn het maar de gewone dingen dat ze zeggen, van: ‘succes van het weekend’. Of ‘we weten dat het zwaar is’. Gewoon dat ze begrijpen dat het niet altijd gemakkelijk is. Geeft me ondersteuning, zeker weten. En dat is voor mij belangrijk.” (mama)

In de buitenschoolse opvang kunnen de kinderen dingen doen die ze thuis niet of moeilijk kunnen doen: er is speelgoed dat kinderen thuis niet hebben, er is buitenspeelruimte.

“Ja, ik woon op een appartement. Dus ik moet echt met haar naar buiten gaan om een keer met haar buiten te kunnen spelen.” (mama)

“Maar hier ook, hier heeft ze echt van die rolschaatsen. Ze kon dat niet hé. En ik kwam hier toe en ze was hier buiten aan het rolschaatsen.” (mama)

“Moest ik het IBO (Initiatief Buitenschoolse Opvang) niet hebben.... Qua werk ook voor mij, maar ook voor Connor. Andere kinderen. Elke woensdag fietsen. Nu is het financieel moeilijk voor mij, hij heeft geen fiets. Hier kan hij dat wel. Er zijn zo kleine dingen die een duidelijk verschil maken.” (mama)

De moeders geven ook aan dat ze zich niet beoordeeld voelen in de buitenschoolse opvang, terwijl ze dat gevoel soms wel krijgen op school.

“Nee. Totaal niet. Zo van kijk naar de die, ze laat haar kinders hier alle dagen achter. Dat is het gevoel dat ik soms heb. Maar hier doen ze dat zeker nooit. Nee.” (mama)

“Op school dat is meestal voor onder je voeten te krijgen. Of ze

hebben luisjes. Dan gaat het daarover. Het is niet echt van mens tot mens. (...) Het is niet dat je gewoon onnozel staat te zwanzen met iemand die je kent. Je wordt daar op een stoel gezet. Dat is direct meer formeler. Dat is hier niet zo... Dat is een heel groot verschil." (mama)

Ook de coördinatoren ervaren dat kwetsbare ouders vaak eerder hun verhaal doen in de buitenschoolse opvang dan op school.

"Ik merk bij vele ouders ook dat ze vooral geen gezichtsverlies willen tegenover de school, maar tegenover ons vinden ze dat niet zo belangrijk. Ze willen vooral dat op school alles goed gaat. Als ze daar maar denken dat het goed gaat. Er kwam een gezin dat het heel moeilijk had qua facturen, maar ik ben ervan overtuigd dat de school er niets van ondervindt. Dat daar alles prima loopt. Dat ze zich bewust sterk houden voor school." (coördinator)

Waar hebben ouders nood aan?

Sommige kinderen brengen veel tijd door in de buitenschoolse opvang, andere kinderen komen slechts af en toe een half uurtje. Sommige kinderen vertellen zelf veel over hun dag. Andere kinderen, vooral de allerjongsten, zeggen weinig. Dat en ook de verschillen tussen ouders uiteraard, maakt dat niet elke ouder dezelfde noden heeft.

We zien verschillen tussen ouders in de nood aan informatie. Sommige ouders geven aan dat ze niet het 'type' zijn om lange gesprekken te voeren. Andere ouders blijven vaak en graag even 'hangen'.

Voor alle ouders geldt dat ze graag informatie krijgen van begeleiders. Zeker ook als ze zich zorgen maken over (een aspect van) hun kind, of als er iets gebeurd is.

"Ze spreken mij iedere keer direct aan als er problemen zijn geweest. Dan pakken ze mij even apart als ik ze kom halen (...) Van ja, het lijkt erop dat Bert zich niet goed voelt vandaag. Dan weet ik al direct van vanavond moeten we verder kijken. Dat vind ik wel goed dat ze dat direct zeggen. Als het goed geweest is, zeggen ze het ook. Als het niet goed is dan zeggen ze het ook." (mama)

"Het is voor mij heel belangrijk om te weten hoe hij het stelt. Wat er in zijn hoofd omgaat. Het doet wel goed dat je dan hoort: 'Hij heeft de kleintjes helpen koekjes geven en dat was keigoed'. Dat doet goed als moeder om dat te horen. Ook als het niet goed zou gaan, is het beter dat je het weet." (mama)

Hoe kan een organisatie voor buitenschoolse opvang inspelen op de noden van ouders?

Ouders willen in de eerste plaats weten dat hun kinderen zich goed voelen in de opvang. De beste ambassadeur van de opvang zijn dan ook de **kinderen** zelf. Door ervoor te zorgen dat de kinderen zich amuseren, door de noden van kinderen te zien en daarop in te spelen, door aan kinderen te vragen wat ze leuk vinden en welke mogelijkheden ze zelf zien om de opvang nog toffer te maken, werk je als organisatie tegelijkertijd aan de vertrouwensband met de ouders.

Het is belangrijk dat begeleiders de opvang ook bekijken **door de ogen van de ouders**. Wat ziet de ouder als hij binnenkomt. Hoe wordt de ouder aangesproken? Waar mag de ouder komen? De inrichting van de ruimte van de opvang kan meer of minder verwelkomend zijn.

Met **kleine acties** kan een organisatie ervoor zorgen dat ouders zelf zien en horen wat kinderen doen en hoe ze het maken in de opvang. Laat de ouders hun kinderen zelf gaan zoeken in de opvang. Begeleiders kunnen bijvoorbeeld foto's maken van wat er in de opvang gebeurt en de foto's ophangen op een goed zichtbare plaats of laten afspelen op een scherm. Een foto zegt vaak meer dan 100 woorden en geeft ouders die weinig Nederlands spreken en begrijpen de kans om met eigen ogen te zien wat hun kinderen deden. Hoe dan ook, als begeleiders ouders aanspreken en vertellen hoe hun kind het gemaakt heeft die dag, of wat het heeft verteld of opgemerkt, laten ze ouders meteen ook weten dat ze hun kind zien en kennen.

We merkten in ons onderzoek dat **tijd**, van ouders, maar ook van begeleiders een belangrijke factor is in de contacten met ouders. Ouders willen 's ochtends op tijd op hun werk zijn en 's avonds is er eten dat gemaakt moet worden en moeten de kinderen naar hobby's. Tijd om zich buiten de breng- en haalmomenten te engageren in de opvang hebben de meeste ouders niet of nauwelijks. Dat betekent dat de korte breng- en haalmomenten de momenten zijn waarop begeleiders kunnen werken aan een vertrouwensband met ouders.

Contactmomenten voor de ouders sluiten daarom best aan bij het haalmoment. Zo kan er een tentoonstelling opgezet worden met knutselwerkjes van de kinderen of een receptie met hapjes en drankjes gemaakt en gebracht door de kinderen.

Wat betekent ouderparticipatie voor de toekomst van de buitenschoolse opvang?

Begin 2016 verscheen een **conceptnota** over de organisatie van **opvang en vrije tijd van schoolkinderen**. Die werkt toe naar lokale netwerken waarin verschillende actoren samenwerken aan een zinvolle vrijetijdsbeleving én opvang voor kinderen. We zijn ervan overtuigd dat deze aanpak een meerwaarde kan bieden maar menen ook dat bij het opzetten van zo'n samenwerking het belang van ouderbetrokkenheid niet vergeten mag worden. Volgens ons kunnen de bevindingen over de manier waarop ouders hun betrokkenheid bij de buitenschoolse opvang vandaag beleven een aantal handvatten bieden. Ouders vinden het immers belangrijk dat hun kind gezien is, dat begeleiders het hebben opgemerkt en oog hebben voor zijn of haar welbevinden. Dat zijn zaken om rekening mee te houden als een kind bijvoorbeeld op woensdagnamiddag bij twee organisaties een aanbod zou volgen. Hoe lang kan een begeleider een kind zien? Is er ruimte voor informatie-overdracht?

Ook de overeenstemming van de opvoedstijl thuis met die in de opvang is minder evident als verschillende organisaties met andere kerntaken samenwerken. Deze afstemming vraagt overleg- en voorbereidingstijd. Dit kan enkel binnen een duidelijke **samenwerkingsstructuur** met oog voor alle medewerkers.

De appreciatie die veel kwetsbare ouders tonen voor de materiele mogelijkheden in de opvang, bijvoorbeeld duur speelgoed als

fietsjes en rolschaatsen, is eveneens een aandachtspunt. Kinderen zullen uit een aanbod van activiteiten bij diverse organisaties kunnen kiezen, maar er zullen op elk moment kinderen zijn die op die dag geen georganiseerde activiteit hebben en 'gewoon' spelen. Zij moeten dat kunnen doen in een **geschikte ruimte**, met een ruim **spelaanbod**.

Tot slot kost het **tijd** om een vertrouwensband op te bouwen met ouders. Tijdens ons onderzoek in de proeftuinen zagen we dat zowel ouders en kinderen als begeleiders voordelen ondervinden van die vertrouwensband. Een goede band zorgt ervoor dat buitenschoolse opvang meer is dan een noodzaak. Het loont dan ook de **moeite** om hierop in te zetten. Een voorwaarde is wel dat in de opvang **een vast team** werkt en dat er bij teamwissels of vervangingen ook aandacht is voor de omgang met ouders. Het coachen van nieuwe medewerkers is hierbij een voorwaarde.

Bovenstaande overwegingen krijgen best aandacht bij het opzetten van nieuwe structuren en samenwerkingen. Op die manier kunnen de buitenschoolse opvang en buitenschoolse activiteiten in de toekomst de sociale functie van opvang garanderen.

Meer lezen over ons onderzoek en hoe je als organisatie kan werken aan warme contacten met ouders? <http://pedagogischondersteunen.kdg.be>

Leen DOM en Dietlinde WILLOCKX
Karel de Grote Hogeschool
Expertisecentrum pedagogische ondersteuning
in kinderopvang en school
Brusselstraat 45, 2018 Antwerpen
<http://pedagogischondersteunen.kdg.be>
leen.dom@kdg.be – dietlinde.willockx@kdg.be

BIBLIOGRAFIE

- Dom, L. (2006). *Ouders en scholen*. Gent: Academia Press.
- ECCE AMA! (2009). *Kinderopvang met sociale functie. Een plaats waar kinderen, ouders, medewerkers en buurt elkaar ontmoeten*. Amsterdam: SWP.
- Van Keulen, A. (2006). *Partnerschap tussen ouders en beroepskrachten. Handboek voor kinderopvang en onderwijs*. SWP: Amsterdam.
- Kind en Gezin (2015). *Jaarverslag 2015*. Brussel: Kind en Gezin.
- Lenaers, S. (2013). *Buitenschoolse kinderopvang en vrijetijdsbesteding in Vlaanderen. Gebruik en deelname, evaluatie, behoeften en attitudes*. Hasselt: Universiteit Hasselt – SEIN.
- Ligtermoet, I., & L. Zwetsloot (2000). *Ouders betrekken bij kindercentra. Het kan! NIZW*.
- Roelandt, A. (2006). *De toegankelijkheid van initiatieven voor buitenschoolse kinderopvang*. Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van licentiaat in de pedagogische wetenschappen, optie sociale agogiek. Onuitgegeven proefschrift: Universiteit Gent.
- Kind en Gezin (2014). *Staten-Generaal Opvang en Vrije Tijd van Schoolkinderen. Eindrapport werkgroep 2*. Geraadpleegd op: <http://www.kindengezin.be/img/5bwerkgroep2eindrapportdef.pdf>